

Цілісність гуманітарного простору України як об'єкта національної безпеки держави

Національний гуманітарний простір є середовищем, завдяки якому виробляється та функціонує система ідей, цінностей, ідеалів, міфів, стереотипів, образів, що впливають на свідомість людей, і, таким чином, визначають напрями поступу нації та держави. Саме тому так послідовно, цілеспрямовано розбудовують і захищають від різноманітних впливів свій власний гуманітарний простір розвинуті держави світу, або ті, що претендують бути такими. Його цілісність виступає запорукою національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності країни. Цей складний духовно-ціннісний комплекс формується взаємодією систем освіти, культури, виховання, науки, засобів масової інформації, у цьому просторі функціонує історична пам'ять, розгортаються конкуруючі ідеології, які борються за вплив на суспільну свідомість.

Порушення цілісності й повноти національного гуманітарного простору обумовлює істотні відмінності у системах цінностей, політичних орієнтаціях громадян, їх виборах джерел культурно-дозвілєвої та суспільно-політичної інформації, які презентують різні сегменти цього простору. Ці відмінності можуть формувати образ «Іншого» або «Чужого», спроектованого на стереотипного мешканця іншого регіону або члена іншої соціальної групи, утворювати в масовій свідомості підґрунтя для міжрегіональних, міжетнічних конфліктів, аж до глибоких «цивілізаційних розламів», що зараз спостерігається в окремих районах Донецької та Луганської областей і в Криму.

Відновлення незалежності України створило передумови для формування цілісного національного гуманітарного простору. У гуманітарній сфері розпочалися складні й неоднозначні трансформаційні процеси. У широкому сенсі вони характеризувалися демонтажем тоталітарної ідеологічної системи, наслідком чого стала загальна криза традиційної для радянського суспільства системи цінностей і культурних практик.

Проте політика незалежної Української Держави довгі роки характеризувалася «недооцінкою» гуманітарного чинника консолідації нації та його безпекового виміру. Зокрема, не вдалося реалізувати розроблений науковцями (в тому числі й НІСД) та фахівцями проект Концепції розвитку гуманітарної сфери в Україні 2001 р. та проект Концепції гуманітарного розвитку України 2008 р., низку інших програмних документів гуманітарного спрямування.

Головною причиною такого становища є те, що фактично всі уряди України пов'язували гуманітарну сферу із соціальною, тобто насамперед з покращанням соціального захисту населення, не враховуючи того, що ці сфери, хоча і тісно взаємопов'язані, але водночас не є тотожними, оскільки гуманітарна сфера – це передусім смислотворча, ідейна, ціннісна сфера.

Гуманітарний простір охоплює сфери мистецької, культурно-просвітницької, культурно-дозвіллевої діяльності (професійної та аматорської), ефірний простір електронних мас-медіа, національний ринок друкованих ЗМІ, книговидання та книгорозповсюдження, інші культурно-мистецькі продукти та послуги, а також суміжні сфери – освіту, науку, діяльність структур громадянського суспільства, державно-церковні відносини.

Незважаючи на наявність значної кількості чинних нормативно-правових актів (законів України, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, розпоряджень Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади), в Україні відсутній окремий системний правовий акт, який би визначав концептуальні засади державної гуманітарної політики і на який могли би спиратися органи державної влади всіх рівнів на всій території України у процесі впровадження цієї політики.

У результаті політики фрагментизації гуманітарного простору за мовною, етнокультурною, конфесійною ознаками, та взаємної культурно-інформаційної ізольованості різних регіонів гуманітарна мапа України набула чітко окресленого просторового виміру.

Сформований суто український простір Заходу та Центру України сьогодні сягає Сумщини на північному сході та Кіровограда на півдні. У Донецькому ж регіоні та Криму внаслідок відсутності за часи незалежності єдиної державної політики формування гуманітарного простору країни, зусиль адептів «руського мира» сформувався міф про спільну з Росією ідентичність несумісну з українськими цінностями, що й стало ідеологічною основою поширення тут проросійських настроїв та утворення квазіреспублік.

<...> Висновки

Відсутність цілісності й повноти гуманітарного простору визначає в сучасних умовах ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства, поширення сепаратистських настроїв та практик, негативно позначається на забезпеченні національної єдності та соборності Української Держави, становить суттєву загрозу її національній безпеці. Послідовне впровадження державної гуманітарної політики, котра у своїй основі спиратиметься на національно-культурні, історичні традиції Українського народу, сучасні соціально-економічні, політичні й соціокультурні реалії, сприятиме формуванню національної ідентичності, консолідації суспільства.

Потрібно глибоко усвідомити, що реінтегрувати території, котрі постраждали від зовнішньої агресії, до українського гуманітарного і культурного простору не вдасться винятково за допомогою силових дій. Необхідна цілеспрямована системна інформаційно-культурна політика, яка би стимулювала активний процес соціальної, політичної, ментальної інтеграції населення цих територій в український соціум.

Цілісність гуманітарного простору держави потребує загальнонаціонального культурно-комунікаційного середовища, що забезпечується пріоритетом функціонування української мови та мережі ефективних каналів культурних зв'язків, що охоплюють усе суспільство. Саме у ході комунікації у єдиному мовно-культурному просторі відбувається національна консолідація, твориться національна ідентичність. Отже, національний гуманітарний простір можна визначити як сукупність сфер суспільно-культурної діяльності, котрі повною мірою здатні забезпечувати культурні й мовні потреби громадян України.

Формування та забезпечення цілісності й повноти українського гуманітарного простору має бути віднесене до найважливіших національних завдань. Воно має шанс бути успішно вирішеним за умови широкого суспільного консенсусу та адекватних цілеспрямованих зусиль усіх гілок державної влади, структур громадянського суспільства, культурно-мистецької громадськості України.

У контексті впровадження реформи з децентралізації державного управління громадам варто надати можливості самостійно вирішувати проблеми збереження місцевих національно-культурних та етнографічних традицій, визначати шляхи розвитку закладів культури. За центральною владою мають бути закріплені повноваження з реалізації загальнодержавних програм культурного поступу та утримання об'єктів національного значення. Водночас децентралізація не повинна бути засобом політичних спекуляцій і загрожувати єдності та цілісності гуманітарного простору країни.

Рекомендації

Кабінету Міністрів України за участі НАН України та Національного інституту стратегічних досліджень необхідно доопрацювати та прийняти Концепцію гуманітарного розвитку України, в якій забезпечення єдності та цілісності гуманітарного простору було б визначено пріоритетом національної безпеки держави. Стрижнем Концепції повинно стати визначення ціннісних орієнтирів суспільного розвитку в умовах економічної кризи і зовнішньої агресії, встановлення перешкод розповсюдженню деструктивних ідеологічних установок у громадській свідомості, сприяння формуванню українських державницьких цінностей.

Кабінету Міністрів України доцільно розробити цільову програму щодо створення українського «бренду» кожного регіону, зокрема в процесі реалізації законів України про декомунізацію. Відтворення реальної історії та історичних легенд і міфів рідного краю, свят, віднайдення героїв-патріотів регіонального рівня і популяризація їх діяльності, природних та історичних пам'яток тощо – такі напрями мають стати центрами гуртування історичної української пам'яті і пріоритетами культурної та гуманітарної політики держави.

Міністерству інформаційної політики України необхідно розробити план щодо відновлення українського контролю в інформаційному просторі на тимчасово окупованих територіях як умови перемоги у війні ідентичностей. Вирішення цієї проблеми повинно бути першочерговим завданням новоствореного Міністерства інформаційної політики України.

Обласним державним адміністраціям необхідно створити аналітичні групи щодо вивчення громадської думки, які також відслідковуватимуть гуманітарну ситуацію в регіоні та надаватимуть рекомендації щодо нейтралізації загроз і викликів національній безпеці держави, що можуть продукуватися у цій сфері.

Міністерству оборони України та Міністерству освіти й науки України необхідно розробити концепцію гуманітарної складової національно-патріотичного виховання у військових формуваннях України, яке має здійснюватися на національно-історичних засадах і традиціях Українського народу та стати суттєвою перешкодою поширення нігілістичних і пацифістських настроїв серед населення. Навіть багато українських військових та силовиків донедавна не могли собі уявити, що основним ворогом України є Росія, і що саме з Росією доведеться воювати.

Міністерству культури України доцільно підготувати законопроект про гуманітарну і культурну діяльність в окремих районах Донецької та Луганської областей, де передбачити чіткий алгоритм щодо забезпечення культурних, інформаційних та гуманітарних потреб громадян України в умовах зовнішньої агресії. Водночас запровадити практику пріоритетної підтримки україноцентричних культурних проєктів, комплектувати місцеві бібліотеки якісною українською літературою, насамперед, художньою та історичною, наповнити радіо, телебачення та інші медіа, поширені у російськомовних регіонах країни, україномовним і російськомовним контентом патріотичного та проєвропейського змісту (*Степико М. Цілісність гуманітарного простору України як об'єкт національної безпеки держави // Національний інститут стратегічних досліджень (<http://www.niss.gov.ua/articles/1871/>)*).